

Agnieszka Borowska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW w Warszawie

Tendencje zmian na rynku tytoniowym w Polsce w latach 1990–2006

Wstęp

Dynamiczne zmiany zachodzące na rynku wyrobów tytoniowych na świecie, w tym i w Polsce, zarówno po stronie podażowej, jak i popytowej, skłaniają do poznania uwarunkowań odnoszących się do wspomnianej problematyki. Rynek tytoniowy, a zwłaszcza palenie tytoniu, należy rozważać wieloaspektowo, mając na względzie zarówno jego pozytywne, jak i negatywne strony. Możemy je analizować w aspekcie zdrowotnym, ekonomicznym, prawnym, etycznym czy chociażby środowiskowym. Uwzględniając tylko problematykę ekonomiczną omawianego zagadnienia, na pierwszy plan wysuwają się wysokie koszty palenia tytoniu, przekraczające kilkakrotnie zyski, które osiągają budżety państw w związku z produkcją i sprzedażą papierosów. Koszty te ponoszą wszyscy podatnicy, nie tylko osoby palące, wymagające specjalistycznego i refundowanego leczenia. W Polsce niemal co trzeci dorosły mieszkaniec pali papierosy. Oznacza to około 9 milionów osób, w tym około 40% mężczyzn i 20% kobiet [Czapiński 2007]. Ze statystyk wynika, że palaczami są najczęściej osoby w średnim wieku, czyli między 30. a 50. rokiem życia, częściej mieszkańcy dużych miast. Tworząc profil palacza, mamy na uwadze zazwyczaj Polaków o niskim poziomie wykształcenia, pochodzących z biedniejszych warstw społecznych, lub ludzi bezrobotnych. Przeciętnie mężczyzna w naszym kraju wypala około 20 papierosów na dzień, a kobiety około 15. Ponadto średnia długość okresu aktywnego palenia określana jest na aż 20 lat – to długo, jeśli uwzględnimy wiek rozpoczęcia tego nałogu, inicjacja palenia w naszym kraju jest bowiem jedną z wcześniejszych, u chłopców następuje w wieku 10–12 lat, natomiast wśród dziewcząt około 16. roku życia.

Cel pracy, materiał źródłowy i metody badawcze

Celem artykułu jest próba przedstawienia zmian zachodzących w poziomie i strukturze produkcji oraz konsumpcji wyrobów tytoniowych, w tym szczególnie papierosów, w Polsce na tle tendencji światowych w latach 1990–2006.

W opracowaniu omówiono pokrótce wieloaspektowość i znaczenie palenia wyrobów tytoniowych, w tym papierosów. W analizie rynku wykorzystano podstawową literaturę w zakresie obranego do analizy przedmiotu badań, materiał stanowiły opracowania, raporty, ekspertyzy pochodzące z ministerstw ds. rolnictwa, dane Komisji Europejskiej, bazy danych FAOSTAST, WHO, USDA, GUS oraz informacje dostępne na stronach internetowych. W opracowaniu wykorzystano metodę opisową i porównawczą. Obliczenia zostały przedstawione w ujęciu graficznym i tabelarycznym.

Specyfika rynku tytoniowego

Dane Światowej Organizacji Zdrowia w modelu HECOS (ang. *Health and Economic Consequences of Smoking*) są zatrważające. W skali świata wylicza się, że na początku XXI wieku liczba zgonów związana z paleniem tytoniu wynosi corocznie około 4 mln, a każdego dnia przybywa blisko 100 tys. nowych palaczy, z których połowa umrze przedwcześnie [Agro Trendy 2004]. Z badań wynika, że u co drugiego palacza występują symptomy uzależnienia od tytoniu, a 15% uzależnionych jest biologicznie od nikotyny. Statystycznie na papierosy w Polsce palacze wydają około 16 miliardów złotych rocznie. Szacuje się, że wydatki na opiekę zdrowotną, na jakie palacze narażają społeczeństwo w porównaniu z osobami niepalącymi są o 30% wyższe, a koszty opieki zdrowotnej związane ze skutkami palenia tytoniu mogą stanowić nawet 15% wszystkich wydatków na opiekę zdrowotną w skali roku.

Z literatury przedmiotu oraz opracowań WHO dowiadujemy się, że w Polsce palenie jest odpowiedzialne za 40% przedwczesnych zgonów w populacji mężczyzn, natomiast z powodu schorzeń odytoniowych co roku umiera przedwcześnie 50 tys. osób. Z prognoz na najbliższe dwie dekady wynika, że w przypadku zachowania dotychczasowego poziomu palenia wśród mieszkańców Polski możemy się spodziewać zapadalności na choroby odytoniowe u 60% populacji palących, w tym 9 milionów na przewlekłą obturacyjną chorobę płuc, 1,5 miliona na choroby sercowo-naczyniowe, 0,4 miliona na udar mózgu, a 0,3 miliona na raka płuc¹. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w Polsce na początku XXI wieku wydatki państwa z tytułu leczenia chorób odytoniowych kształtowały się na poziomie 18 mld złotych rocznie. Środki na pokrycie tych wydatków pochodziły głównie z podatków płaconych przez społeczeństwo². Z chorobami odytoniowymi wiązały się także renty inwalidzkie, które dodatko-

¹Załącznik nr 7 do zarządzenia Nr 38/2006 Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia.

²Op.cit., s. 99.

wo zwiększały obciążenie budżetu. Innym obciążeniem były tzw. koszty pośrednie, wynikające ze zmniejszonej wydajności pracy lub nieobecności pracowników w miejscu pracy. Szacowany poziom kosztów pośrednich wynosił około 15 mld zł³. Spożycie wyrobów tytoniowych było także problemem ekonomicznym dla wielu przedsiębiorstw. Poza absencją oraz mniejszą wydajnością pracy, spożywanie wyrobów tytoniowych w miejscu zatrudnienia może powodować straty w czasie pracy wynikające z tzw. przerwy na papierosa (tab. 1). Jednocześnie właściciele firm muszą zwiększać nakłady na ochronę przeciwpożarową, klimatyzację, ogrzewanie, wyznaczać specjalne strefy dla palących, oraz utrzymanie higieny w przedsiębiorstwie. Negatywnym aspektem jest również dym tytoniowy, który może obniżyć jakość procesu produkcji lub obsługi klientów i wpływa pośrednio na tzw. bierne palenie [Korzeniowska i in. 2000].

Na świecie według Światowej Organizacji Zdrowia papierosy pali ponad 1,25 mld osób, wśród których dominują mężczyźni (kobiet jest ok. 250 mln)⁴. Szacuje się, że liczba palaczy na globie do 2025 r. wzrośnie do 1,6 mld, co w porównaniu z łączną liczbą ludności na świecie, czyli 6 mld, będzie stanowić ok. 26,7% [Bank Światowy 1999]. Tak ogromna liczba palących stanowi doskonałe źródło pozyskiwania przez wiele państw środków zasilających budżet nie tylko od plantatorów tytoniu i firm przetwarzających roślinę – koncernów tytoniowych, ale także od podmiotów uczestniczących w dystrybucji półproduktów i wyrobów gotowych oraz konsumentów. Do instrumentów fiskalnych umożliwiających takie działania zalicza się przede wszystkim podatki pośrednie, głównie VAT i podatek akcyzowy. Co ciekawe, w zależności od systemu podatkowego w danym kraju podatki te mogą stanowić nawet do 50–70% ceny paczki papierosów w wybranych kategoriach cenowych⁵.

Produkcją tytoniu na świecie zajmuje się około 100 państw. Obejmuje ona swoim zasięgiem głównie kraje rozwijające się, stanowiące 71% w ogólnej strukturze powierzchni uprawy. Znaczący wzrost produkcji i konsumpcji tytoniu jest odnotowywany zwłaszcza na terytorium Dalekiego Wschodu, a w szczególności w Chinach. Niekwestionowanymi liderami produkcji surowca nieprzetworzonego, poza Chinami, są przede wszystkim Brazylia, Indie i Turcja. W światowej produkcji tytoniu zanotowano w latach 1990–2006 dwukierunkowe zmiany. Wzrost nastąpił w latach 1990–1993 oraz 1995–1997. Zwłaszcza w 1997 r. produkcja była zdecydowanie najwyższa w analizowanym okresie i wynosiła 9 mln ton (wykres 1). Koniec lat 90. i początek XXI wieku charakteryzował się spadkiem produkcji tytoniu do około 6,5 mln ton nieprzetworzonych liści. W latach

³Tamże.

⁴www.who.int

⁵www.ey.com

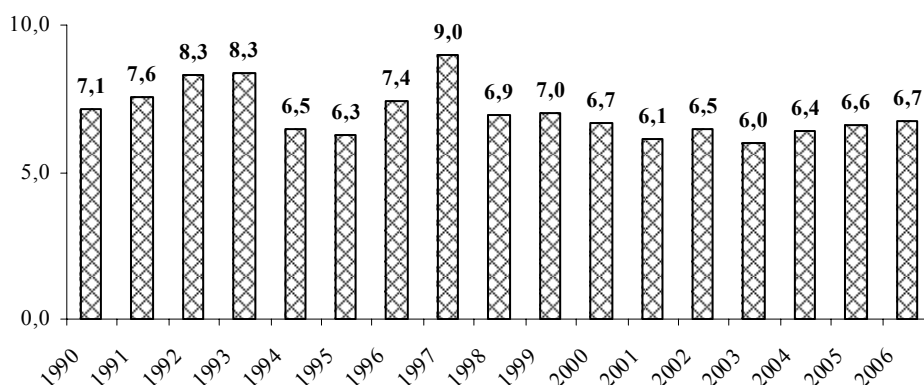
Tabela 1

Wybrane aspekty palenia wyrobów tytoniowych dla społeczeństwa

Aspekt zdrowotny	Aspekt ekonomiczny
<ul style="list-style-type: none"> • liczba zgonów • przyczyna przedwczesnej umieralności • zmiana w kulturze zdrowotnej (redukcja kosztów hospitalizacji, konsultacji ambulatoryjnych, leczenia profilaktycznego, walka z nałogiem, finansowanie terapii wspomagających rzucenie palenia) • zyski dla zdrowia płynące z niepalenia 	<ul style="list-style-type: none"> • przemysł tytoniowy – udział w tworzeniu PKB • źródło dochodów dla podmiotów gospodarczych • miejsca pracy • wpływy do budżetu z tytułu podatków • wydatki z budżetu na leczenie w zakresie palenia tytoniu (aktywne i bierne) • koszty bezpośrednie i pośrednie palenia (<i>kosztami bezpośrednimi</i> są np. wydatki na opiekę medyczną w chorobach, w których palenie jest czynnikiem ryzyka, koszty pracy lekarzy, opieki pielęgniarek, farmakoterapii itd.; <i>koszty pośrednie</i>, czyli straty wynikające z nieobecności osób palących w pracy, zmniejszonej efektywności pracy, inwalidztwa oraz wcześniejszej rezygnacji z pracy i przechodzenia na rentę na skutek chorób odtytoniowych) • uszczelnienie granic i powstrzymanie przemytu
Aspekt prawny	Aspekt etyczny
<ul style="list-style-type: none"> • ustawa z 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych ze zmianami • Światowa Organizacja Zdrowia „Konwencja ramowa na rzecz ograniczania palenia tytoniu” • dyrektywy Unii Europejskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • palenie dzieci i młodzieży, kobiet w ciąży • narzucanie otoczeniu kontaktu z dymem tytoniowym
Aspekt środowiskowy	Aspekt moralny
<ul style="list-style-type: none"> • zaostrenie norm dotyczących zawartości substancji szkodliwych i nikotyny • uwalnianie do otoczenia trucizn/związków niebezpiecznych/szkodliwych • koszty neutralizacji, degradacji skutków zanieczyszczeń 	<ul style="list-style-type: none"> • wobec przyszłych pokoleń • edukacja społeczeństwa (dotycząca szkodliwości palenia i skutków biernego palenia itd.) • polityka państwa na rzecz ograniczania palenia tytoniu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie literatury przedmiotu.

1990–2006 wśród wszystkich państw, w których uprawiany był tytoń największy wzrost produkcji odnotowano przede wszystkim w dwóch krajach afrykańskich, które dotychczas nie zajmowały się na szeroką skalę jego produkcją. Mamy tu na uwadze Kenię i Ugandę (wzrost ponad 2-krotny). Ponadto, znaczące wzrosty powierzchni uprawy liści tytoniu wystąpiły i u czołowych plantatorów świata, tj. w Argentynie (wzrost o 105%), Brazylii (o 81%), Malawi (50%), Pakistanie (38%). Jednak u większości z głównych producentów nieprzetworzonego surowca nastąpiły spadki areалу uprawy, zwłaszcza w USA (spadek o 54%), Indonezji (40%), Chinach (14%), Indiach (10%), we Włoszech (57%), na Filipinach (58%), w Kanadzie (45%) i w Polsce (39%).

Wykres 1

Produkcja tytoniu na świecie w latach 1990–2006 (w mln ton)

Źródło: Opracowanie na podstawie FAOSTAT 2008.

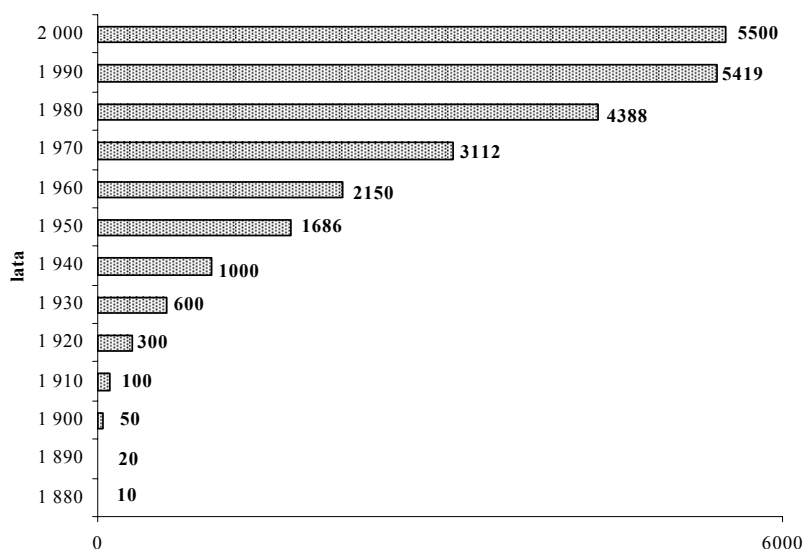
Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo globalnego spadku powierzchni produkcji tytoniu od początku lat 90. obserwuje się wyraźną poprawę w uzyskiwanym średnim światowym plonie z ha. Produkcja wyrobów tytoniowych, a przede wszystkim papierosów wynosiła w latach 1995–2002 około 5,5 bln szt. W wielu krajach, zwłaszcza rozwiniętych gospodarczo, nastąpiły zmiany uregulowań prawnych (obostrzenie, wprowadzenie licznych zakazów i nakazów), organizacyjne i administracyjne w zakresie rynku wyrobów tytoniowych, ale przemysł ten ciągle postrzegany jest jako atrakcyjny i mogący generować wysokie zyski, zwłaszcza w krajach rozwijających się, gdzie liczba palaczy stopniowo i systematycznie wzrasta.

FAO podaje, że ponad 80% zbieranych na świecie liści tytoniowych wykorzystuje się do produkcji papierosów⁶. Reszta przypada na wyrób cygar, ale także jest przeznaczana na tytoń fajkowy, tabakę, tytoń do żucia itp. Produkcja

⁶www.fao.org

papierosów skupia się najczęściej w krajach rozwiniętych, gdzie tworzona jest większa wartość dodana, a produkcja liści – na plantacjach w krajach słabo rozwiniętych gospodarczo.

Najpopularniejsze i najczęściej wybierane przez konsumentów na całym świecie wśród wyrobów tytoniowych są papierosy (wykresy 2 i 3). Począwszy od momentu zapisu pierwszych danych statystycznych dotyczących konsumpcji papierosów na świecie (1880 r.) ich spożycie systematycznie wzrasta. Wyraźny wzrost konsumpcji papierosów był odnotowany zwłaszcza w pierwszych trzech dekadach XX wieku (wykres 2). Wpływ na ten stan miały między innymi: większa emancypacja kobiet, moda, dostępność produktu nie tylko dla elit, ale także społeczeństw robotniczych i chłopskich, odejście od manufaktury na rzecz rozwoju produkcji przemysłowej.

Wykres 2

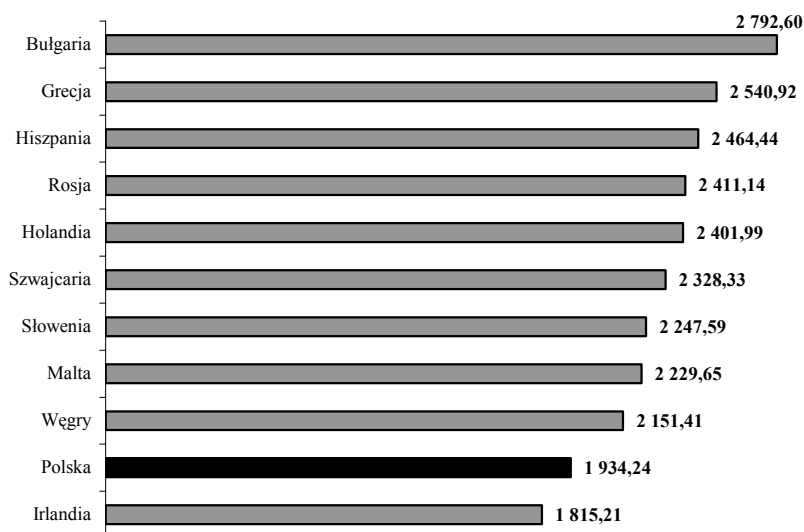
Światowa konsumpcja papierosów w latach 1880–2000 (w mld. sztuk)

Źródło: Opracowanie na podstawie FAO.

Lata 1990–2000 pozwoliły zauważyć wyraźnie zarysowujące się nowe tendencje w spożyciu wyrobów tytoniowych, zwłaszcza w odniesieniu do poziomu rozwoju gospodarczego rozważanego kraju. Otóż, w państwach uznanych na arenie międzynarodowej za wysoko rozwinięte, określanych dotychczas jako konsumentów wyrobów tytoniowych, następowało stopniowe ograniczanie spożycia. Z kolei w krajach rozwijających się, gdzie przede wszystkim zajmowano się produkcją i przetwórstwem tytoniu, charakteryzujących się niskim poziomem konsumpcji, zarysowywała się wyraźnie tendencja wzrostowa. Na spadek ogólnego spożycia wyrobów tytoniowych w krajach wysoko rozwiniętych miały wpływ między in-

nymi: ewoluujące style życia (tzw. prozdrowotne), akcje edukujące społeczeństwo o groźnych skutkach nałogu, kampanie reklamowe nakłaniające do rzucenia i ograniczenia konsumpcji papierosów oraz zaostrzające się przepisy antynikotynowe i coraz wyższe obciążenia budżetu gospodarstw domowych wynikające z zakupu produktu i leczenia chorób będących następstwem palenia.

Przeciętna liczba wypalanych dziennie papierosów w 2004 r. wynosiła dla przykładu 8,5 szt. na osobę w Grecji, powyżej 6 szt. w Bułgarii, Japonii, Hiszpanii, Rosji, 5,2 szt. w Polsce (wykres 3).

Wykres 3

Konsumpcja papierosów w wybranych krajach w 2000 r. (szt./osobę/rok)

Źródło: <http://data.euro.who.int/tobacco> (20.08.2008)

Rynek tytoniu w Polsce w latach 1990–2006

Omawiając rynek wyrobów tytoniowych należy wspomnieć, że składa się on z czterech głównych segmentów. Obejmuje papierosy, które w naszym kraju stanowią około 90% udziału strony podaźowej w rynku, ponadto cygara i cygarетки, tytoń fajkowy i tytoń papierosowy. Ten ostatni stanowi 7–8% w strukturze udziału. Polska jest najbardziej wysuniętym na północ obszarem uprawy tytoniu na świecie. Z uwagi na sprzyjające warunki klimatyczne roślina ta uprawiana jest w głównej mierze, na plantacjach w południowo-wschodniej części kraju. Uprawa tytoniu prowadzona jest jedynie w ustalonych rejonach uprawy⁷. W drodze rozporządzenia wyróżnia się pięć głównych rejonów upraw tytoniu: rejon

⁷Rozporządzenie z dnia 22 listopada 2006 r. (Dz.U. Nr. 209, poz. 1547).

lubelsko-podkarpacki, kujawsko-pomorski, świętokrzysko-małopolski, mazurski oraz dolnośląski.

Uprawa tytoniu jest niezwykle pracochłonna. Na obszarze objętym jego produkcją prace uprawowe trwają z różnym nasileniem od wczesnej wiosny do późnej jesieni. Jeśli przyjąć za 100% wszystkie czynności, które wykonuje plantator przy produkcji tytoniu, to 40% przypada na zbiór i nawlekanie liści, a po 20% na pozostałe czynności począwszy od produkcji, sadzenia i rozsady, poprzez suszenie, aż do przygotowania do skupu. W 2006 r. w Polsce tytoń uprawiano na powierzchni 17 tys. ha, czyli na 60,7% tego, co w 1990 r. Przed prywatyzacją zakładów przemysłu tytoniowego (lata 1990–1995) powierzchnia upraw tytoniu spadła z 28 tys. ha do 19 tys. ha. Krajowe zbiory wahały się w analizowanych 17 latach od 59 tys. ton w 1990 r. do zaledwie 21 tys. ton w 2002 r. Cała dekada lat 90. charakteryzowała się spadkową tendencją zbioru tytoniu, choć pomimo spadku powierzchni zasiewów nie obserwowano podobnego kierunku zmian w przypadku plonu rośliny wynoszącego około 20 dt z ha. Spadek w zbiorach tytoniu po 1999 r. związany był ze znacznym ograniczeniem jego kontraktacji. Przyczyną tego zjawiska stał się zwiększony import surowca tytoniowego rok wcześniej. Nadmierne zapasy i malejący popyt na wyroby tytoniowe doprowadziły do ograniczenia zapotrzebowania firm tytoniowych na nową produkcję, a tym samym zmniejszenia wysokości zbiorów⁸. Spadek zbiorów obserwowany był do 2002 r.

Areał upraw i wielkość produkcji tytoniu w Polsce systematycznie ulega zmniejszeniu. Począwszy od 2004 r. udział Polski w strukturach Unii Europejskiej sprawia, że uprawa tytoniu może odbywać się w wyznaczonych przez Ministra Rolnictwa rejonach kraju, a wielkość sprzedaży surowca uzależniona jest od kwoty produkcyjnej przyznanej plantatorowi oraz umowy kontraktacyjnej. Znaczący wpływ na obecną wielkość powierzchni upraw ma ograniczenie kontraktacji tytoniu przez koncerny funkcjonujące w kraju oraz zwiększanie importu surowego tytoniu.

W naszym kraju liście tytoniu skupowane są bezpośrednio od producentów indywidualnych lub też grup producenckich. Najczęściej odbiorcami surowca nieprzetworzonego są firmy tytoniowe, które zakupiony towar poddają pierwszym procesom przetworzenia. W latach 1990–2006 przeciętne ceny skupu tytoniu były zróżnicowane w zależności od wielkości zbiorów w danym roku. Plantatorzy w połowie lat 90. za jedną dt liści tytoniu w punktach skupu mogli uzyskać prawie 300 zł. Niespełna trzy lata później, w 1998 roku, oferowano już ceny dwa razy wyższe. Mimo to kolejne lata przyniosły spadek cen i np. w 2006 r. płacono niecałe 260 zł za dt tytoniu, czyli tyle, ile trzynaście lat wcześniej (tab. 2).

⁸Okrzesik J., Przemysł tytoniowy..., s. 17.

Tabela 2

Przeciętne ceny skupu liści tytoniu w Polsce w latach 1990–2006

Lata	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Prze- ciętne ceny skupu w zł za dt	71	112	125	159	252	299	389	487	600	581	512	510	548	452	369	352	259

* W latach 1990–1995 uwzględniono późniejszą denominację.

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa. GUS, Warszawa 1990–2007.

Choć produkcja tytoniu stanowi istotny element produkcji rolniczej, to nie jest ona przeznaczana w całości na rynek krajowy czy samozaopatrzenie. Polski rynek tytoniu w 1/3 opiera się na surowcu dostarczonym przez krajowych producentów [Okrzesik 2006]. Produkcja odbywa się głównie w gospodarstwach indywidualnych, choć jeszcze pod koniec lat 90. tytoń dostarczany był także w niewielkich ilościach przez spółdzielnie produkcyjne oraz podmioty sektora publicznego. Pozostałe zapotrzebowanie uzupełniane jest przez import.

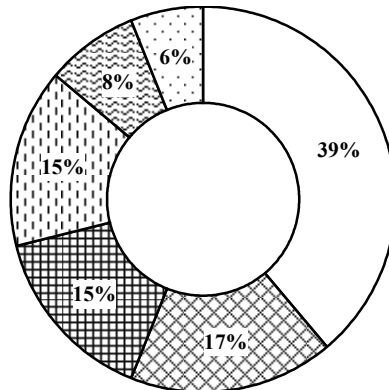
W 2006 r. z Polski wyeksportowano tytoń nieprzetworzony i odpady tytoniowe na łączną kwotę około 24,3 mln USD, głównie do Rosji, Niemiec i na Ukrainę. Eksport tytoniu przetworzonego i wyrobów tytoniowych wynosił wówczas 433,1 mln USD, a jego głównymi odbiorcami były Węgry, Republika Czeska, Egipt, Włochy i Zjednoczone Emiraty Arabskie.

W analogicznym okresie importowano tytoń nieprzetworzony i odpady tytoniowe za łączną kwotę 209,3 mln USD, około 1/4 wartości pochodziła z Brazylii, Malawii, Hiszpanii, USA, Turcji i Włoch. Tytoń przetworzony i wyroby sprowadzono legalnie za kwotę 97 mln 610 tys. USD – głównie z Niemiec, Holandii, Czech i Francji.

Największymi producentami wyrobów tytoniowych, zarówno na świecie, jak i w Polsce, są firmy pochodzące ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Japonii. Należało do nich w latach 2000–2005 między innymi sześć światowych koncernów: Philip Morris, British American Tobacco, Scandinavian Tobacco, Gallaher, Atladis Imperial.

W Polsce w 2007 r. rynek tytoniowy podzielony był pomiędzy kilku graczy. Największy udział w strukturze rynku miał Philip Morris (39%), na drugiej pozycji plasował się Imperial (17%) na trzeciej British American Tobacco i Scandinavian Tobacco po 15%, kolejnymi byli Atladis (8%) i inni 6% (wykres 4)⁹.

⁹ „Palimy coraz mniej papierosów”, Puls Biznesu, z dnia 20.06.2008, s. 5.

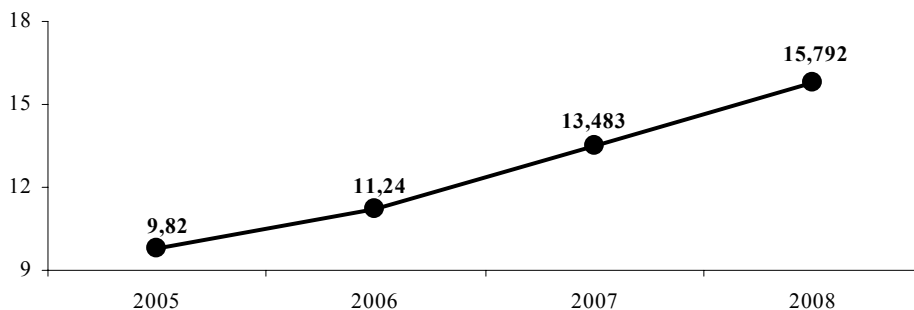
□ Philip Morris □ Imperial Tobacco □ British American Tobacco
 □ Scandinavian Tobacco □ Altadis □ Inne

Wykres 4

Rynek wyrobów tytoniowych w Polsce w 2007 r. (udziały ilościowe)

Źródło: Opracowanie na podstawie www.money.pl/gospodarka/raporty/arttykul (14.02.2008).

Rynek wyrobów tytoniowych w Polsce jest atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych, zwłaszcza że kieruje swoją ofertę do blisko 9 mln palaczy. Dominuje na nim głównie sprzedaż papierosów, ale z roku na rok wzrasta zainteresowanie tytoniem do palenia skrętów i fajkowym. Nic dziwnego, skoro palacze poszukują alternatywnych sposobów realizacji nałogu przy systematycznie rosnących cenach papierosów. Wpływy do budżetu z tytułu akcyzy na wyroby tytoniowe także systematycznie rosną (wykres 5). W 2008 r. palacze wsparli budżet państwa na łączną kwotę blisko około 15,8 mld złotych. W 2009 r. należy się spodziewać kolejnych podwyżek cen papierosów oraz wpływów z tytułu podatków od wyrobów tytoniowych do budżetu.

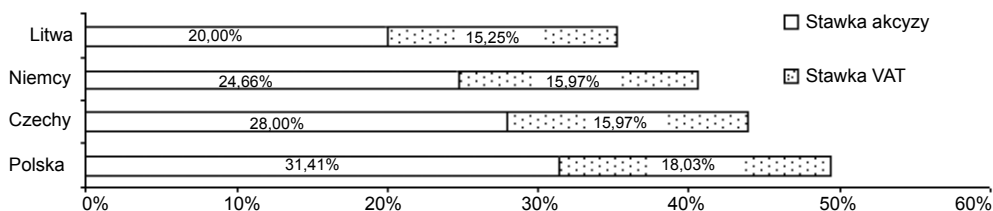

Wykres 5

Wpływy do budżetu państwa z tytułu podatku od wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2005–2008 (w mld zł)

Źródło: Ministerstwo Finansów.

Akcyza na wyroby tytoniowe ma charakter kwotowy i procentowy. Kwotowa uwzględnia 91 zł na każde 1000 sztuk, podczas gdy procentowa liczona jest od ceny papierosów i w 2009 r. wynosi 31,41% od każdej paczki. Na Litwie, w Niemczech i w Czechach udział VAT nie przekracza 16% w cenie papierosów, a udział akcyzy wynosi odpowiednio 20%, 24,66% i 28%, czyli mniej aniżeli w naszym kraju (wykres 6).

Wykres 6

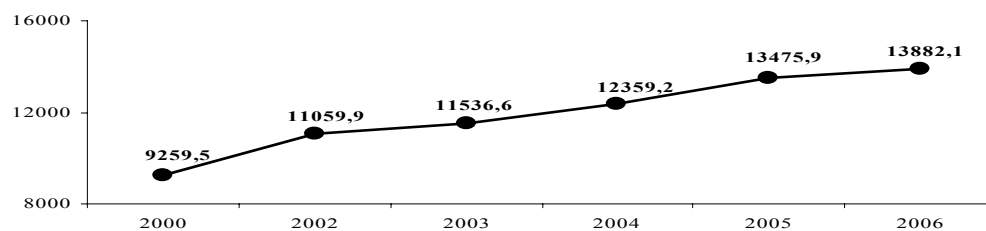
Udział akcyzy i VAT w cenie papierosów w wybranych krajach UE

Źródło: money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul (16.06.2008).

Palenie papierosów stanowi pokaźne źródło wpływów do budżetu państwa, w 2007 r. była to kwota około 13,5 mld zł. Gdyby uwzględnić tylko wpływy podatkowe, to pochodzą one w głównej mierze z podatku akcyzowego.

Pomimo wahań w wielkości produkcji w latach 1990–2006 wartość wytwarzanych w Polsce wyrobów tytoniowych, zwłaszcza w ostatnich siedmiu latach, wykazywała charakter wzrostowy (wykres 7). Przed wzrostem stawki akcyzowej wartość ta zwiększała się dość dynamicznie. Niestety, zmniejszone zainteresowanie ze strony klientów, wybierających tańsze, nielegalne wyroby, odbiło się negatywnie na wynikach uzyskiwanych ze sprzedaży. Od 2001 r. przemysł tytoniowy dążył do poprawy wyników i na koniec 2006 r. sprzedaż osiągnęła wartość około 13,8 mld złotych.

Analizując produkcję wyrobów tytoniowych w Polsce, naszą uwagę zwraca przede wszystkim produkcja dominującego artykułu – papierosów. Warto pod-

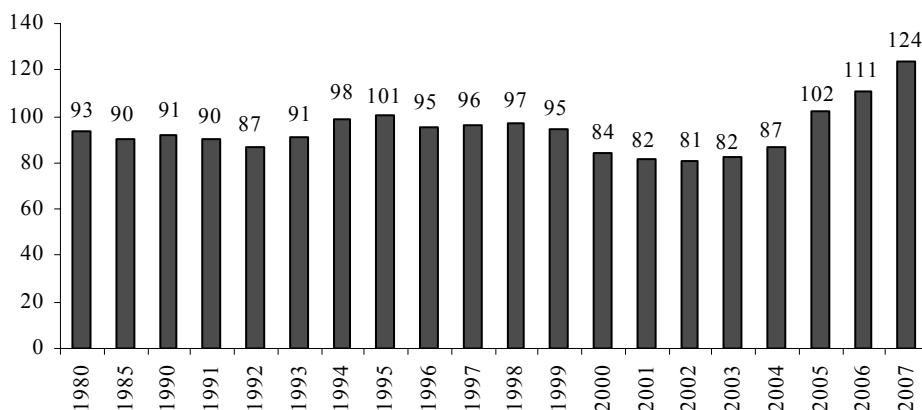

Wykres 7

Wartość produkcji sprzedanej wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2000–2006 (mln zł) (ceny bieżące)

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, GUS, 2007.

kreślić, że czynnikami ekonomicznymi wpływającymi na stronę popytową rynku są między innymi ceny analizowanej używki, ceny relatywne, dostępność substytutów, realne dochody konsumentów, elastyczność względem ceny, a poza nimi cechy społeczno-obyczajowe i kulturowe. Z kolei podaż wyznaczają opłacalność produkcji, głębokość rynku, konkurencja, nakłady finansowe na rozwój, czynniki fiskalne itp. W Polsce po drugiej wojnie światowej produkcja papierosów wzrastała systematycznie. Jej poziom wynosił w 1950 r. w granicach 25,3 mld szt., w 1960 r. blisko 44,1 mld szt., w 1970 r. 69,2 mld szt., a w 1980 r. 93 mld szt. W kolejnych latach wielkość produkcji podlegała nieregularnym wahaniom. W okresie prywatyzacji polskiego przemysłu tytoniowego (począwszy od II połowy lat 90.) produkcja papierosów spadała, aż do poziomu 81 mld szt. w 2002 r. Po tym okresie nastąpił systematyczny wzrost. Osiągnął on swój najwyższy pułap w 2007 r. i wynosił 124 mld szt. (wykres 8).

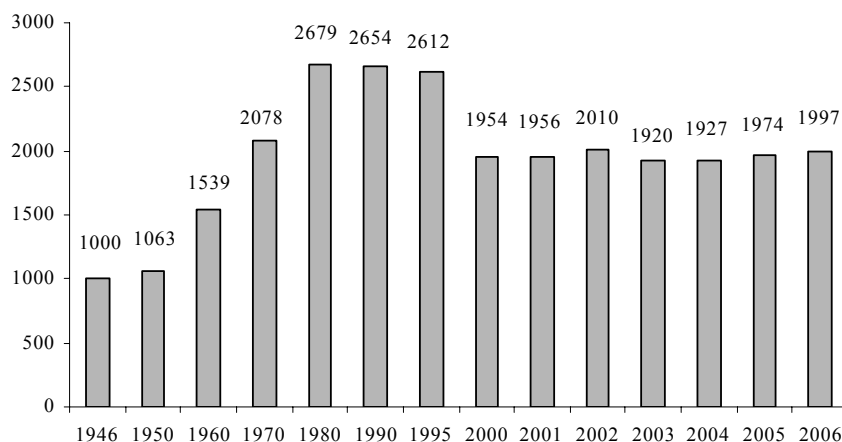
Wykres 8

Produkcja papierosów z tytoniu w Polsce w latach 1980–2007 (w mld szt.)

Źródło: Opracowanie na podstawie Produkcja wyrobów przemysłowych, GUS.

Z danych statystycznych wynika, że w Polsce w 1946 r. przeciętnie mieszkaniec wypalał około 1 tys. papierosów rocznie, w kolejnych czterech dekadach zarysował się trend wzrostu wypalanych papierosów na 1 osobę do ponad 2,6 tys. szt. w 1990 r. Oznaczało to wzrost o ponad 265% w porównaniu z końcem lat 40. Począwszy od okresu transformacji gospodarczej naszego kraju aż do 2000 r. konsumpcja omawianej używki spadła o ponad 26%, czyli 700 szt./osobę/rok, do poziomu 1,95 tys. szt. Kolejne lata przynoszą coroczny niewielki wzrost liczby wypalanych papierosów (wykres 9).

Jak już wcześniej wspomniano, na poziom i strukturę spożycia wyrobów tytoniowych wpływają determinanty ekonomiczne (rosnące ceny tych wyrobów, wzrost przemytu papierosów z za wschodniej granicy), kwestie prawne (obozrze-

Wykres 9

Konsumpcja papierosów w Polsce w latach 1946–2006 (szt./osobę)

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa. GUS, Warszawa 1990–2007.

nia przepisów w zakresie ochrony zdrowia, reklamy) społeczne (styl życia, moda na niepalenie, akcje edukacyjne), zdrowotne¹⁰.

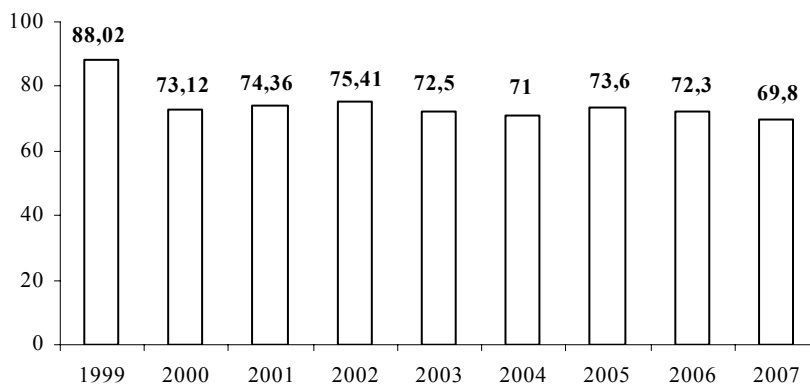
Dystrybucja wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 1995–2006 odbywała się za pośrednictwem szczebla hurtowego, zaopatrującego detal lub też z jego pominięciem, kiedy producent bezpośrednio zaopatrywał punkt sprzedaży detalicznej. Obecnie dystrybucją samych papierosów zajmuje się około 100 firm. Przeważającą część stanowią niewielkie przedsiębiorstwa, działające głównie na rynkach lokalnych. Wśród największych dystrybutorów działających na krajowym rynku wyróżnia się takie jak: Milo, Ruch, Pażur oraz Polski Tytoń. Z pozostałych podmiotów, mających swój istotny udział w dystrybucji papierosów można wymienić Grupę Astor, Polskie Konsorcjum Tytoniowe, Konsorcjum Dystrybutorów Wyrobów Tytoniowych, Lima oraz Carmen. Razem wymienione przedsiębiorstwa posiadają 65% udziału w dystrybucji papierosów. Pozostałe 35% stanowią niewielkie przedsiębiorstwa, wśród których wyróżnia się głównie lokalne hurtownie.

Okazuje się, że w strukturze sprzedaży wyrobów tytoniowych prym wiodły małe sklepy spożywcze (ok. 32,3% udziału w 2005 r.) oraz średnie sklepy spożywcze (23,4%). To najczęstsze miejsca dokonywania zakupu wybierane przez konsumentów w naszym kraju, zwłaszcza że są najłatwiej dostępne i usytuowane zazwyczaj w pobliżu miejsca zamieszkania. W dalszej kolejności były wybierane kioski (20%), udział hiper- i supermarketów (do 300 m²) wynosił ok. 6%, dużych sklepów spożywczych 5,3%, stacji benzynowych 6%, sklepów winno-cu-

¹⁰Agro Trendy Nr 27/2005, s. 7. Około 1% palaczy rocznie decyduje się na rzucenie palenia nie tylko ze względów zdrowotnych, ale i ekonomicznych (wzrost cen papierosów).

kierniczych 2,1%, a sklepów tytoniowych 5%¹¹. Jak widać, stosunkowo niskim udziałem odznaczają się sklepy tytoniowe, które oferują największy asortyment wyrobów, jednak powszechna dostępność tych punktów sprzedaży jest ograniczona, a nierzadko oferowane w nich produkty mają relatywnie wyższą cenę od popularnych, markowych wyrobów dostępnych na rynku.

Z opracowań Pentora oraz Instytutu Almares wynika, że udział w rynku papierosów pochodzących z nielegalnych źródeł szacowany był w 2004 r. na około 15–20%. W 2008 r., z powodu wprowadzania wyższej akcyzy na wyroby tytoniowe oraz wejścia do strefy Schengen, eksperci oceniali, że udział nielegalnych papierosów w całkowitej konsumpcji mógł sięgać nawet do 30% (wykres 10). Znaczna skala tego zjawiska występuje na wschodnich terenach Polski, w województwach lubelskim, podlaskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim.

Wykres 10

Legalna sprzedaż papierosów w Polsce w latach 1999–2007 (w mld szt.)

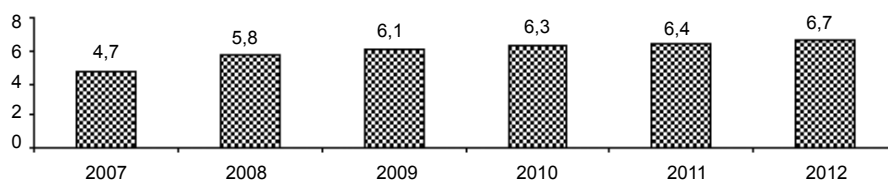
Źródło: Boss Gospodarka Nr 5/2004, s.101–109, Agro Trendy Nr 27/2005.

Jak już wcześniej wspomniano, specyfiką polskiego rynku tytoniowego jest głównie sprzedaż papierosów. Pozostałe wyroby tytoniowe są wybierane dość rzadko, bo co drugi z palących sięga po nie raz w miesiącu, niespełna 30% palących wybiera je kilka razy w roku, a pozostali jeszcze rzadziej. Zaledwie jedna osoba na 10 palących wybiera inny wyrób tytoniowy, do których zaliczyć można najczęściej tytoń do ręcznego skręcania papierosów. Tytoń do fajek ma z roku na rok coraz większy udział w wartości sprzedaży ze względu na relatywnie korzystniejszą cenę w stosunku do tytoniu papierosowego.

Według prognoz Euromonitor International, popyt na tytonie, w tym fajkowe, będzie się zmniejszał stopniowo, wypierając będą je tytonie do skrętów. Efekt

¹¹www.poradnikhandlowca.com.pl

ten wywołają już od nowego roku zmiany w regulacjach podatkowych. Nowe stawki podatków pośrednich wpłyną prawdopodobnie także na mniejsze zapotrzebowanie zgłaszane na papierosy, których konsumpcja prognozowana jest za kilka lat na poziomie ok. 64 mld szt. rocznie. Sprzedaż tytoniu do palenia powinna wzrosnąć z 4,7 tys. ton w 2007 r. do 6,7 tys. ton w 2012 r.¹². Dotychczas miał on raczej marginalną pozycję (wykres 11).

Wykres 11

Sprzedaż tytoniu do palenia w Polsce w latach 2007–2012* (tys. ton)

* prognoza na lata 2008–2012

Źródło: Euromonitor International.

Podsumowanie i wnioski

Analizując rynek wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 1990–2006, zauważyć można:

- spadek powierzchni upraw tytoniu z 28 tys. ha do 17 tys. ha, czyli o około 40%, wynikający między innymi z rejonizacji uprawy, limitów produkcyjnych i ograniczeń kontraktacyjnych;
- zarysowany wyraźny trend spadku wielkości zbiorów liści tytoniu o 64% do 21 tys. ton w 2002 r. i ponowny jego wzrost w kolejnych latach, aż do 41 tys. ton w 2006 r.;
- raczej ustabilizowany poziom plonu tytoniu z ha (ok. 20 dt/ha), poza 2005 i 2006 r.;
- niekorzystne relacje cen skupu surowca do ponoszonych kosztów jego wytworzenia;
- obecność na krajowym rynku, po przeprowadzonej prywatyzacji przemysłu tytoniowego, głównych koncernów światowych, tj. Philip Morris Imperial, British American Tobacco, Scandinavian Tobacco, Atladis i in.;

¹²Drewnowska B. na www2.rp.pl

- wzrastające obciążenia podatkowe (zwłaszcza stawki akcyzy) wyrobów tytoniowych, a co za tym idzie rosnące ceny produktów, w tym dominujących papierosów;
- nadal znaczny udział w rynku wyrobów tytoniowych bez banderoli (z przemytu);
- wzrost zainteresowania substytutami papierosów wśród palaczy;
- w latach 2003–2007 spadek udziału w strukturze rynku wyrobów tytoniowych papierosów na rzecz tytoniu fajkowego;
- w latach 2002–2006 wzrost produkcji papierosów o 53%, do poziomu 124 mld szt.;
- począwszy od 2000 r. z niewielkimi wahaniami z roku na rok raczej ustabilizowany poziom konsumpcji papierosów (rocznie ok. 1950 szt./osobę).

Literatura

- Diagnoza społeczna 2007: Warunki i jakość życia Polaków. Raport. (red.) J. Czapiński, T. Panek. Warszawa, Rada Monitoringu Społecznego.
- KORZENIOWSKA E., PUCHALSKI K., 2000: Rozwiązanie problemu palenia tytoniu w miejscach pracy w Polsce. Zakład Organizacji Ochrony Zdrowia Instytutu Medycyny Pracy, Łódź.
- KRZYŻANOWSKA A., GŁOGOWSKI C., 2004: Nikotynizm na świecie, Następstwa ekonomiczne. Menedżer Zdrowia, Nr 2, s. 98.
- Legalna sprzedaż papierosów w Polsce w latach 1999–2005, Agro Trendy. Dodatek, 2005, Nr 27.
- NIEWADA M., FILIPIAK K.J., 2000: Analiza kosztów choroby. Ekonomiczne następstwa nikotynizmu. Ile można zyskać na efektywnej walce z nałogiem palenia? Część 5. [w:] Polski Przegląd Kardiologiczny, Nr 2, s. 367–371.
- OKRZESIK J., 2004: Przemysł tytoniowy – niezbyt różowa przyszłość. Boss Rolnictwo, Nr 23.
- PAPUGA J., 2002: Branża tytoniowa. Rolnictwo, Nr 11.
- POGŁUD W., 1984: Wybrane zagadnienia z towaroznawstwa wyrobów tytoniowych. PTE, Warszawa, s. 34.
- Przeciwno epidemii. Działania rządów a ekonomika ograniczenia konsumpcji tytoniu. Bank Światowy, Waszyngton 1999, s. 15.
- REJEWSKI M., 1992: Rośliny przyprawowe i używki roślinne. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

The Polish Tobacco Market in the Period 1990–2006

Abstract

In the world about 100 countries produce tobacco. The major producers are China, India, Brazil, the United States, Turkey, Malawi and Zimbabwe. They together produce over 80% of the world's tobacco. In the fact, only China accounts for over 35% of world production. FAO projected that world tobacco production is over 7,1 mln tones in 2010. The number of smokers will increase mainly due to expansion of the world's population. By 2030 there will be at least another 2 billion people in the world. Cigarettes account for the largest share of manufactured tobacco products, 96% of total value sales. Asia, Australia and the Far East are by far the largest consumers (2715 billion cigarettes), next the Americas (745 billion), Eastern Europe and Former Soviet Economies (631 billion) and Western Europe (606 billion).

In Poland one of the most important branches is the tobacco industry. The cigarettes are the main part of polish production and consumption. Analysis of changes in production and consumption of tobacco products, especially cigarettes shows in the whole period 1990–2006 changing trends. In the last years it shows the distinctly growing trend of production of cigarettes and small stabilization of consumption.

